

Cantar i divulgar la victòria contra els bandolers: una anàlisi històrica de la captura i l'execució de seixanta malfactors a Catalunya (1573)

Singing and Announcing a Victory Against Outlaws: A Historical Analysis of the Capture and Execution of Sixty Bandits in Catalonia (1573)

Citació: LLINARES PLANELLS, Alejandro (2025), «Cantar i divulgar la victòria contra els bandolers: una anàlisi històrica de la captura i l'execució de seixanta malfactors a Catalunya (1573)», *Revista de Cancioneros Impresos y Manuscritos*, 14, pp. 372-397. <https://doi.org/10.14198/rcim.27484>

Alejandro Llinares Planells

Universitat de les Illes Balears, Espanya

alexllinaresplanells@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8815-8002>

Finançament: Aquest treball s'emmarca en el projecte de recerca: «Las barricadas del recuerdo. Historia y memoria de la Era de las revoluciones en España e Hispanoamérica (1776-1848)» (PID2020-120048GB-I00) finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad.

Resum

En aquest treball s'analitza un esdeveniment significatiu del bandolerisme català del segle XVI: la captura i l'execució de més de 60 bandolers a la Conca d'Òdena, el 1573, i els set impresos de cordell que s'estamparen sobre el cas. Aquest estudi aprofundeix en aspectes oblidats de l'esdeveniment, gràcies a la descoberta de nova documentació que ens permet conèixer-lo molt millor. Per una banda, s'estudia el context social i polític per tal d'entendre la rellevància del cas i, seguidament, s'expliquen els episodis més significatius d'aquest. Per l'altra, el text analitza diversos impresos contemporanis, ressaltant les seues funcions. S'analitza la funció patibularia, afegint els testaments d'ajusticiats i les sentències en vers, i la funció informativa. A més, s'evidencia el seu valor propagandístic, connectant els poemes amb la lluita contra el bandolerisme i els conflictes pel pagament de recompenses. En resum, s'ofereix una nova visió d'un episodi crucial del bandolerisme català i del

Conflicto de intereses: El autor declara no tener conflicto de intereses.

Licencia: Este trabajo se comparte bajo la licencia de Atribución-NoComercial-Compartir Igual 4.0 Internacional de Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0): <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

seu impacte en la societat de l'època, destacant la seua importància històrica i la seua contribució a la comprensió de la història cultural de l'Edat Moderna.

Paraules clau: bandolerisme; literatura popular; plecs poètics del segle XVI; execucions públiques; Generalitat; cultura popular; Edat Moderna; història cultural; literatura de patíbul

Abstract

This study examines a significant event in 16th century Catalan banditry: the capture and execution of over 60 bandits in Conca d'Òdena in 1573, along with the seven printed chapbooks that circulated about the case. It delves into overlooked aspects of the event, thanks to the discovery of new documentation, which allows for a better understanding. Firstly, the social and political context is studied to grasp the significance of the case, followed by an explanation of its most significant episodes. Additionally, the text analyses various contemporary printed materials on the case, highlighting their functions. These include the patibulary function, incorporating the testaments of the executed and the sentences in verse, as well as their informative function. Furthermore, their propagandistic value is underscored, linking the poems to the fight against banditry and the conflicts over reward payments. In summary, this article offers a new perspective on a crucial episode of Catalan banditry and its impact on the society of the time, highlighting its historical significance and its contribution to the understanding of the cultural history of the modern age.

Keywords: banditry; popular literature; 16th century poetic chapbooks; public executions; Generalitat (Catalan government); popular culture; Modern Age; cultural history; execution ballads

INTRODUCCIÓ

El setembre de 1614, Jeroni Font, «sobrecollidor del general», contractà els serveis de Joan Semeli, natural de Moror (Sant Esteve de la Sarga, Pallars Jussà), perquè aquest li fes de guia mentre travessava la Serra del Montsec. A mig camí, els sortiren tres bandolers: anaven «armats de pedrenyals y traent-los del camí y apartant-los en una part de la muntanya esmentada, molt aspra y dreta» (ACA, Generalitat, sèrie general (N), Llib. 175, ff. 322^v-323^r).¹ Seguidament, feren despullar Font i lligaren Semeli: mataren «cruelment» el primer d'un tret al cap i, quan acabaren amb aquest, a l'altre subjecte li pegaren tres cops amb el pedrenyal: «hu en lo coll, que li passava casi tot, y los dos al mig del cap, que li obrien fins al cervell». La víctima s'encomanà a la Mare de Déu de Montserrat

1. D'aquest mateix document s'extreuen totes les altres citacions del paràgraf referents al cas de Joan Semeli. Al llarg de l'article utilitzarem les sigles següents: ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona) i AHN (Archivo Histórico Nacional).

i a la del Roser, «dient: “Jesús”», i els agressors li respongueren «Jesús dins sperant» i li donaren huit punyalades en el cap, «dexant-lo per mort». Aquest estigué inconscient unes set hores i es despertà, ja de nit, enmig de la muntanya. Sense perdre temps es va deslligar i va veure una llum que li feia claror i el guiava, aturant-se quan ell ho feia. Aquest home, malgrat estar greument nafrat, deia que va caminar durant molt de temps «sense sentir per lo camí las ferides que tenia» fins que arribà a Moror, on es va esvaïr la llum i l'home caigué desmaiàt a causa de les nafres que li havien causat els lladres.² Després fou portat a la vila de Tremp, on el curaren dos barbers, «tenint per impossible la cura si no fos lo auxili de qui lo havia tret de semblant treball com de fet li ha valgut; y après de haver estat molt de temps en mans de dits barbers, fou servit nostre Senyor restés curat». Finalment, les ferides de Semeli foren examinades per diferents metges que donaren credibilitat al que deia. Com a premi, ell rebé 100 lliures barceloneses per part de la Generalitat.

Malgrat el fet *miraculós* i anecdòtic de la salvació de Semeli, aquest petit succés ens parla de la realitat de la Catalunya del segle XVI i primeres dècades del XVII: la del món dels bandolers i dels bàndols que atacaven, inclús, els oficials de la Generalitat.³ Aquell fet tingué el seu ressò en la cultura de l'època en forma de pasquins, obres de teatre o cançons que varen ser impreses. En aquest article, aportem una nova mirada als esdeveniments de 1573 a la Conca d'Òdena: la captura i l'execució de més de seixanta bandolers per part de la població civil i de la gent del procurador del duc de Cardona, Jaume Pau Franquesa. Sobre aquell episodi s'estamparen, almenys, set plec de cordell que s'anaren escrivint, cantant i venent a mesura que succeïren els fets. Parlem d'uns successos i una sèrie de cobles que són coneguts per la historiografia de manera molt difusa i vaga, atès que part d'ells foren descrits, per primera vegada, per l'escriptor Josep Puiggarí (1899: 6-8), interessat en el tema del sometent d'Igualada. Aquest erudit recollí la informació que apareix al *Dietari de la Generalitat de Catalunya*, la qual cosa fou també duta a terme, en un petit article titulat «Espectacle macabre en lo Palau de la Generalitat de Catalunya», per part de Joaquim Miret i Sans (1919: 121-125). Setanta-dos anys després, el poeta i crític literari Josep Romeu i Figueras (1991: 271-296), que era natural d'Òdena, reproduí allò que havia escrit Puiggarí i, a més, es feu ressò de l'existència de sis plec de cordell sobre el cas, dels quals va poder trobar i editar-ne tres.⁴ Posteriorment, en un inventari sobre plec solts poètics de bandolers catalans, Pep Valsalobre (1998: 287-364) apuntava l'existència d'un altre imprès que no havia incorporat Romeu, augmentant així el nombre de textos a set. Finalment, nostres vam treballar aquest cas en 2021, a partir d'un interrogatori de més de 1000 pàgines als veïns de la Conca d'Òdena, en el qual vàrem analitzar els fets de manera cronològica, donant veu als protagonistes de l'episodi —en la seua gran majoria subjectes provinents dels estrats populars d'Igualada, Copons, Pobla de Claramunt, Jorba, Òdena i Santa Margarida de Montbui, entre d'altres—. Així mateix, vàrem dedicar una petita part a estudiar la funcionalitat d'alguns impresos de cordell, emmarcant-los en el

2. El motiu de la llum miraculosa és present en diverses narracions exemplars estudiades per Mahiques (2014: 204, n. 27).

3. Per a un estat de qüestió sobre la historiografia del bandolerisme a la Corona d'Aragó, vegeu Casals 2019: 581-602.

4. També existeixen alguns treballs locals que es fan ressò del cas, però no aporten res de nou. Vegeu Segura 1907: 513-517, Miret 2004: 6-10 i Jorba 2011: 378.

que es coneix com literatura de patíbul i localitzant els dos testaments en vers sobre el cas (Llinares 2021a: 105-128).

D'aquesta manera, en aquest estudi pretenem seguir aprofundint en el tema i matisar algunes qüestions esmenades en els treballs precedents. Així, en la present investigació no ens centrem en els detalls de la brega de la Conca d'Òdena i en l'execució dels seus protagonistes, sinó que presentem novetats substancials per tal d'explicar el motiu pel qual s'esdevingué aquesta escaramussa i s'estamparen els impresos. Així, aportem nova documentació, procedent dels llibres de la Generalitat de Catalunya, que expliquen el motiu pel qual aquesta institució decidí, a finals de 1572, fer front als principals bandolers de l'època.

A més a més, per primera vegada, incorporem els set impresos que es coneixen sobre el cas, ja que hem pogut localitzar, gràcies a l'amabilitat de la professora Dra. Rosario Consuelo Gonzalo, les *Coblas fetes per Francesch Gomar, de la vila de Ygualada* (1573).⁵ Parlem d'un text inèdit des del segle XVI que editem en aquest treball i que es troba en una col·lecció privada, el qual, a més, és un poema diferent de la resta i que aporta informació rellevant del cas. Són uns versos escrits en primera persona per Francesc Gomar, un pintor de retaules, que, com el seu pare, treballà en diferents esglésies de la zona (Jorba 2012: 7-8) i que degué participar activament al costat del sometent d'Igualada que feu front als bandolers. Per aquests motius, aporta detalls concrets sobre els fets, des d'una perspectiva més individual, i podem afirmar que aquest plec és, bàsicament, una adaptació en vers de la informació reiterada pels més de 40 testimonis de l'interrogatori que la Generalitat realitzà als veïns de la zona per esclarir allò que havia ocorregut. En aquestes cobles, inclús, es narren els crits de guerra dels malfactors en el primer enfrontament: «ells per fer [els bandolers], major escarn, / una bandera han alsada. / Sempre cridàvan: "Carn, carn! / Isca prest tota Igualada"». Per últim, aporten una explicació més detallada i acurada de les funcionalitats dels textos: els testaments dels ajusticiats, la propaganda política, l'ànim de lucre o el *mass media* contra els bandolers.

5. *Coblas fetes per Francesch Gomar, de la vila de Ygualada, sobre la mort y presa de Camadall y lo Moreu Palau y Cascavell, que entre morts y presos foren LXII, los quals prengué y matà lo sometent de dita vila a 30 de març de MDLXXIII*, s. l., s. imp., 1573 (exemplar a la Biblioteca de los herederos del Duque de T'Serclaes, B1, Varios, Caja III, n.º 4). Està inventariat en Gonzalo 2018: 201. A partir d'ara també farem referència, amb el títol abreujat, a altres plecs poètics catalans del segle XVI, que esmentem tot seguit: 1) *Cobles ara novament fetes sobre la presa de sexanta bandolers, 22 de morts, 38 de vius, ab los noms dels bandolers, tots anomenats a la dararia, ab bon estil*, Barcelona, viuda Mompesada, venda en la llibreria de Joan Burgés, 1573 (Romeu 1991: 282-285); 2) *Cobles novament fetes per Pere Giberga contra tots los delats de Cathalunya i secaços de Antoni Roca, recordant-los la cruel sentència y mort del Galipapo y altres dos de lur companyia, la qual passarà per tots ells si no buyden prest la terra*, s. l., s. imp., 1544 (exemplar a la a la Biblioteca de Catalunya, 1-IV-41); 3) *Cobles novament fetes sobre la mort de Moreu Palau, Cascavell y Camadall y de la Companyia, a causa de l'ordre del magnífich president de la conca d'Òdena, del ducat de Cardona*, 1573, Barcelona, s. imp., venda en la llibreria de Joan Burgués, 1573 (Romeu 1991: 286-292); 4) *Cobles noves del rebato y encontre an tingut los bandolers y lladres adalats ab la gent del rey dels senyors de diputats del general de Cathalunya*, Barcelona, Claudes Bornat, 1573 (Romeu 1991: 292-296); 5) *Coplas sobre una campana que s'és feta en Barcelona deu dies del mes de abril 1573*, s. l., s. imp., 1573 (exemplar original en l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, sèrie A, Materials Aguiló, Carpeta A-15, IV); 6) *Summa del testament de part dels bandolers de la companyia de Moreu Palau, Cascavell y Camadall, a sis de abril 1573*, Barcelona, s. imp., venda en la casa de Joan Burgués, 1573 (exemplar a la Biblioteca de Catalunya, 6- IV-39); 7) *Testament y Codicil, en lo qual fa legats la presó de Barcelona als bandolers de la companyia de l'Ànima Pecadora, fet a set de abril de 1573*, Barcelona, s. imp., venda en la Plaça del Blat, 1573 (exemplar a la Biblioteca Nacional de España, R/36459).

UN PUNT D'INFLEXIÓ EN EL BANDOLERISME CATALÀ DEL SEGLE XVI

Abans de 1573 ja havien caigut a mans de la justícia importants bandolers com Moreu Cisteller (1543), Antoni Roca (1546) o Bartomeu Camps (1565) (Reglà 1962: 56-62). Dos anys després de la caiguda de Camps, seria assassinat un dels bandolers d'origen nobiliari més importants del segle XVI: Guillem de la Josa. Un personatge que, després de matar la seua dona i l'amant d'aquesta, es dedicà a bandolejar, fins que acceptà un indult per a servir al monarca en els terços de Països Baixos i de Nàpols (Casals 2024: 237-255). Així doncs, els diferents virreis, quan aconseguien fer-se amb un bandit important, ho feien servir de propaganda política per a traure profit d'aquesta victòria: ja fos en forma de compensació política per part del rei o decantant l'opinió pública al seu favor, davant d'una societat dividida en bàndols (Llinares 2018: 53-80). Això és el que degué ocórrer amb el famós capellà bandoler Antoni Roca (Bojničanová 2007: 11-24; Casals 2011), a través de dos romanços de cec, l'autèntic *mass media* de l'època. Parlem d'uns objectes culturals que representen molt bé el concepte d'intermedialitat de l'Antic Règim, en combinar l'oralitat, l'escriptura i la imatge, per tal d'arribar al gran públic (Castillo 2016; Salman 2019: 119-135). Són versos triomfalistes on, després d'acabar amb un important malfactor, s'emfatitza el missatge que el temps de les parcialitats havia passat a millor vida. Això és el que transmeten precisament les *Cobles novament fetes per Pere Giberga contra tots los delats de Cathalunya i secaços de Antoni Roca (1544)*:⁶

Fogiu cases de pagesos
y de capellans y frares,
de compares y comares,
que us voldrien morts o presos;
cavaller no y ha'n la terra
que us gose'n res favorir (Pere Giberga, *Cobles*, 1544, f. 1vb).

Però, malgrat l'optimisme d'aquestes cobles i el debilitament de bàndols com els dels Pujades i els Sentmenat, al bandolerisme català del barroc encara li quedava molta vida per davant i els anys daurats dels Nyerros i Cadells —les parcialitats més importants del Principat—, encara no havien arribat (Torres 1993). Així mateix, en la dècada de 1570 aparegueren nous actors disposats a desestabilitzar l'ordre públic a Catalunya, com la gran quadrilla comandada per Moreu Palau, Camadall, Gralla o Escalles. Aquesta proliferació de la delinqüència va propiciar que les autoritats catalanes i, especialment, el virrei, incentivaren la creació de les *unions*, una mena d'organitzacions paramilitars basades en una xarxa de solidaritat i d'ajuda entre els diferents municipis i vegueries de Catalunya per contrarestar les fautories que protegien i nodrien les quadrilles de saltejadors al llarg i ample de la geografia catalana.⁷ D'aquesta manera, en les dècades de 1560 i 1570, se signaren aquestes unions i agermanaments en les vegueries de Barcelona, Vic, Girona, etc. Els consellers de Barcelona enviaren diferents missives per tal que les principals viles

6. Sobre una visió històrica dels impresos d'Antoni Roca, vegeu Llinares 2023a: 657-663.

7. Sobre aquesta també es va generar una important literatura propagandística; vegeu Llinares 2018: 53-80.

del Principat s'adheriren a aquesta iniciativa, tal com passà amb Igualada (AHCB, Lletres closes, 1B-VI-59).⁸

És difícil precisar l'impacte real de les unions del segle XVI, però en general podem parlar del rebuig d'alguns senyors territorials a signar aquests acords, ja que estaven immersos en les lluites de bàndols (Torres 1991: 168). Com veiem, la situació es començava a descontrolar de nou, i per això la Generalitat de Catalunya decidí posar els seus propis mitjans per acabar o debilitar el bandolerisme. Com sabem, la Generalitat no és la institució que s'encarregà de les qüestions criminals o d'ordre públic, però podia actuar quan considerava que els fets que realitzaven els bandolers perjudicaven la seua tasca (Serra 1999: 170-172). A finals de 1572, després de diferents desafiaments i d'accions violentes de caràcter antifiscal en zones com el Pallars i els Comtats, els arrendataris sol·licitaren que s'instauraren mesures per tal d'evitar aquestes situacions. Per això, el diputat local de Tremp, «rebé instruccions de fer posar tenalles de bolla per assegurar-ne el pagament a les valls pallarenques rebels» (Pérez 2001: 146). Les insubmissions d'aquest territori a l'impost que gravava la producció tèxtil es multiplicaren, per la qual cosa es produïren diferents assassinats i revoltes populars. Finalment, a les darreries de 1572, seixanta bandolers de la quadrilla d'Arnau Pozuelo o Possuelo entraren en la vila d'Alfarràs i increparen directament els taulers dels drets del General de la Vila «amençant-los y dient-los que de allí avant ningú gozàs exigir ni demanar aquells» (Pérez 2001: 146).⁹

El procurador general proposarà capturar aquests bandolers, a més d'una altra quadrilla de vint-i-cinc homes que, teòricament, havia atacat altres oficials (Pérez 2001: 146). Per fer efectiva aquesta batuda contra els principals bandolers catalans, a finals de febrer de 1573 es publicà la *Crida sobre la percussió dels lladres y bandolers*. Se li pagà a l'escrivà major perquè en fes setanta-quatre còpies; la crida fou pregonada posteriorment amb trompetes i tabals pels llocs habituals de la capital catalana i, per part dels delegats territorials, per altres llocs d'arreu del Principat (ACA, Generalitat [Deliberacions], sèrie general (N), Llib. 140, ff. 216^v-219^r). En aquest document s'estipula que «no han dubtat algunes persones facinoroses y ladres e bandolers dels qui van aquadrillats per dit Principat perpetrar y comentre diversos delictes [contra] el exercici de la jurisdicció dels dits senyors deputats y sos oficials y ministres» (ACA, Generalitat [Deliberacions], sèrie general (N), Llib. 140, f. 217^r). Així doncs, en la crida s'anomenen quaranta-vuit bandolers i s'estipulen diferents recompenses a les persones que els capturaren: el cobrament íntegre si el malfactor és capturat viu, i la meitat si és portat mort. Les xifres més ressenyables són les 500 lliures que s'oferien per Joan Escuder «lo Lutherà»;¹⁰ 360 per altres quatre, entre els quals es troben Camadall, Cascavell i Gralla; 200 per altres sis bandits com Moreu Palau, «Lo

8. alguns capítols d'aquests unions passaren per la impremta, com és el cas de la *Concòrdia e unió feta y fermada per la ciutat de Barcelona e altres lochs de la vegaria estreta d'aquella sobre la expulsió dels bandolers y mala gent*, Barcelona, Pau Cortey, 1565. Hi ha un exemplar d'aquest imprès en la Biblioteca Pública de Girona, GI-BP, A/7008(13).

9. Continua el mateix Pérez explicant el que hi ocorregué: «Mostrant el seu menyspreu per l'ordre establert, els bandolers instal·lats temporalment a Alfarràs havien fet conèixer a tots els habitants de la vila "que no feyan cas de la bolla ni del General de Cathalunya, y que no tenian compte ni conexian lo General, y que ja tenian ells taula per rebre los drets dels qui no venian despatxats"» (2001: 146).

10. D'aquest bandoler i de les seues cobles esperem traure un estudi aviat.

Aragonés», Montserrat Poc¹¹ o «lo Fraret», entre d'altres. Per últim, el premi per la resta de noms oscil·la entre 100 i 50 lliures, a banda de la recompensa de 25 lliures per l'entrega de qualsevol malfactor que no aparegués en el llistat.

Poc després de pregonar la crida, la Generalitat va rebre una onada de peticions de pagament reclamades per aquells que havien capturat, vius o morts, alguns dels malfactors que inundaven la geografia catalana. Per exemple, a Joan Closa, batlle de la Molsosa (Lleida), se li entregaren 72 lliures i 10 sous barcelonesos per haver portat davant la justícia, «vives, les persones de Pere Torrent y Joan, dit "Lo Traginer", gascons, y per aver mort lo Sastre Guixer de la Vilanova de la Barca, y als dits senyors deputats portat lo cap de aquel, qui éran ladres y bandolers compresos en dita crida» (ACA, Generalitat [Deliberacions], Serie general (N), Llib. 140, f. 257^r). Francesc Esbert, sotsveguer de Prat del Rei (Anoia), rebé 50 lliures per portar vives «les persones de Antoni, dit lo Guerxet, gascó, y lo alacayo de Camadall, quis diu Domenjo Guillermo [...]» (ACA, Generalitat [Deliberacions], sèrie general (N), Llib. 140, f. 249^r). Foren nombroses les entregues de bandits «menors» que no apareixien directament en la crida o pels que s'oferien quantitats més baixes. Malgrat això, el que demostren aquestes captures en un espai de temps reduït és l'ansia de part de la població i dels sometents de les ciutats per cobrar els premis, esperant trobar un bon grapat de bandolers famosos per poder reclamar una quantitat de diners elevada a la Generalitat, tal com va ocórrer a finals de març de 1573, en la Conca d'Òdena.

ELS FETS DE LA CONCA D'ÒDENÀ (1573)

Com dèiem, els atemptats contra membres de la Generalitat s'anaren multiplicant. En aquesta línia, a mitjan març una gran quadrilla de bandolers, on s'inclouïen alguns d'importants anomenats en la crida —Camadall, Moreu Palau, Escalles, Quatre gascons o Pere Cascavell—, feren de les seues malvestats en la vila d'Alfarràs: acudiren fins a dos vegades a aquest indret per a matar mossén Morata, conseller del General en aquell poble (ACA, Generalitat, sèrie v, núm. 287, f. 828^r-828^v).¹² Consegüentment, les alarmes ja s'havien activat i part de la població estava ansiosa per poder fer-se amb el premi ofert en la crida. Aquestes alertes, finalment, saltaren el 29 de març de 1573, quan les autoritats dels diferents pobles de la Conca d'Òdena i el sometent d'Igualada s'adonaren que la gran quadrilla que extorsionava i amenaçava els de la Generalitat a Alfarràs havia entrat en la vila de Copons. En aquest poble van segrestar tres persones, entre els quals hi eren Tomeu Vendrei i el seu fill, tots dos joglars, a qui obligaren a tocar instruments perquè els bandits ballaren. Segons informa el *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*:

Dits lladres essent partits hair de matí que la Sancta Sglesia feya festa de la anunciació de Nostra Senyora, per lo que no serà poguda fer a XXV de dit per esser venguda entre las octaves de pasqua, partiren dits lladres del dit lloch de Jorba y de Sant Genís après que

11. Sobre els plec de cordell dels germans Poc, vegeu Valsalobre 1998: 320-360 i Llinares 2021b: 211-236.

12. Com ja hem comentat, els fets que remogueren la Conca d'Òdena ja els tractarem, per mitjà d'un procés on s'interrogaren els veïns de la zona. Per aquesta raó repassarem els trets més significatius d'aquest esdeveniment per centrar-nos, tot seguit, en la funcionalitat de les cançons. Vegeu Llinares 2021a: 105-128. En el nostre capítol sobre aquest cas, per error, diem que els bandolers acudiren a Alfarràs a finals d'abril i que Morata era «conseller» d'aquest poble.

allà agueren ballat ab juglars que feyen sonar y agueren ben boruxajat segons se deya [...] (DACB, v: 141).

Els bandolers, que segons la documentació en alguns moments superaven el centenar, s'anaren desplaçant per diferents llocs amb els músics segrestats, amenaçant-los i dient-los que si intentaven escapar els degollarien a l'instant. Finalment, un veí de Copons pogué escapar de la localitat i informar Jaume Pau Franquesa, procurador del duc de Cardona, el senyor de la zona,¹³ sobre el que volien fer els malfactors, que tenien pensat anar pel camí real cap a Igualada. Franquesa començà a preparar una ràpida operació per fer front als bandolers, enviant missives a les diferents autoritats dels pobles de la sotsvegueria d'Igualada; fins i tot anà personalment a algunes d'aquestes missives (ACA, Generalitat, sèrie v, núm. 287, f. 922^r-922^v).

Per una banda, els malfactors sabien dels plans de Franquesa perquè aconseguiren interceptar una d'aquestes cartes, i, per l'altra, les autoritats locals enviaren espies a Copons per tal d'estar informats dels plans dels bandolers (ACA, Generalitat, sèrie v, núm. 287, f. 870^v). D'aquesta manera, després de certificar que anaven a la vila d'Igualada, es cridà al sometent. La gent del procurador del duc de Cardona es distribuïren per diferents masos del camí que enllaça Jorba amb Igualada. Malgrat tot, els de Franquesa i la població civil, provinents d'Igualada, Copons, Jorba, Pobla de Claramunt, Òdena i Santa Margarida de Montbui, entre d'altres, no van saber coordinar-se en un primer moment. Per aquesta raó, el primer encontre entre el sometent d'Igualada i els bandits fou un autèntic fracàs per als primers, ja que segons relata un dels que estigueren presents:

Acudiren a l'encontre de dits lladres, armats y molts desarmats, sense ningun ordre, que no y havien cap, perquè los consellers no podien detenir la gent que anava desarmada perquè volían que los qui portaven armas topassen ab ells y com fórem junt amb ells los diguérem a grans crits: «Lladres tacanys, ara heu de morir!»; y dits lladres arremeteren contra nosaltres cridant: «A carn, a carn!». Nos començaren a tirar molts arcabussades y la gent que venia sens armas començaren a retirar-se (ACA, Generalitat, sèrie v, núm. 287, f. 908^v).

Els d'Igualada es retiraren dins les muralles de la vila, però els bandolers aconseguiren ferir-ne alguns i matar Pere Roca, boter de la vila, que, per ser un home gran i anar carregant una ballesta pesada, no pogué fugir. Aquest home suposà un botí de guerra per als Palau, Cascavell i companyia i, per atemorir els qui s'havien resguardat al poble, «lo desfiguraren, perquè li badaren lo cap per mig y li tallaren lo membre y lo y posaren en lo seu sombrero, de sobre lo cos, y li tallaren una mà y un peu» (ACA, Generalitat, sèrie v, núm. 287, f. 908^v). Seguidament, els bandits feren sonar els instruments als joglars i es burlaren dels veïns de la zona ballant i alçant una bandera en signe de victòria.

Els de la Conca d'Òdena s'atemoriren; però els consellers d'Igualada aconseguiren motivar-los de nou i que tornaren a eixir a combatre contra els proscrits. D'aquesta forma, barrejant-se els homes de Franquesa amb els del sometent, aconseguiren anar acabant progressivament amb els criminals en masos, torrents, barrancs, etc., aprofitant els coneixements majors del terreny dels segons sobre els primers. Alguns saltejadors famosos, com

13. El duc de Cardona, gràcies al *mer imperi*, tenia la jurisdicció civil i criminal de la zona, de manera que podia jutjar delictes per homicidis, furt, agressions, lesa majestat, parricidi, adulteri, raptos, etc., fins i tot amb la possibilitat d'imposar penes de mort i mutilació de membres. Vegeu Jorba 2001: 7-23.

Moreu Palau, Gralla o Escalles, moriren en aquestes escaramusses, encara que el gruix de la quadrilla fou abatuda o empresonada quan els perseguïdors, amb foc, els obligaren a eixir d'una cova on s'havien resguardat (Llinares 2021a: 113). En un primer moment, la Generalitat parla de vint-i-dos morts i trenta-vuit capturats, però el recompte final és de quaranta-tres vius i vint-i-quatre morts en la brega de la Conca d'Òdena (DGC, II: 405).¹⁴

Els bandolers vius foren portats a la vila d'Igualada, despullats, i, després, portats a Barcelona, a la casa de la Diputació del General, on van ser interrogats, torturats i sentenciats. Segons relata el *Diari de la Generalitat Catalana*, «isqué tota Barcelona per veure'ls [...], estant per los carrers y finestres tanta gent que'ls mirava com si fos qualsevol altra cosa de les més principals que són vistes en la present ciutat» (DGC, II: 407). Els caps dels bandits morts foren posats en les reixes del palau de la Generalitat amb un rètol que els identificava. L'aglomeració de la gent per veure aquesta escena fou tanta que van haver de retirar dits caps, deixant solament els dels cinc malfactors més reconeguts, és a dir, Camadall, Moreu Palau, Pere Cascavell, Gralla i Quatre gascons. Segurament aquest últim substituï el d'Escalles, que, segons Puiggarí (1899: 8), fou robat el dia anterior enmig de la gran aflluència de gent.

El dia 7 d'abril es publicà la sentència contra les quaranta-tres persones capturades a la Conca d'Òdena, amb penes variades segons la rellevància o l'edat del bandoler:

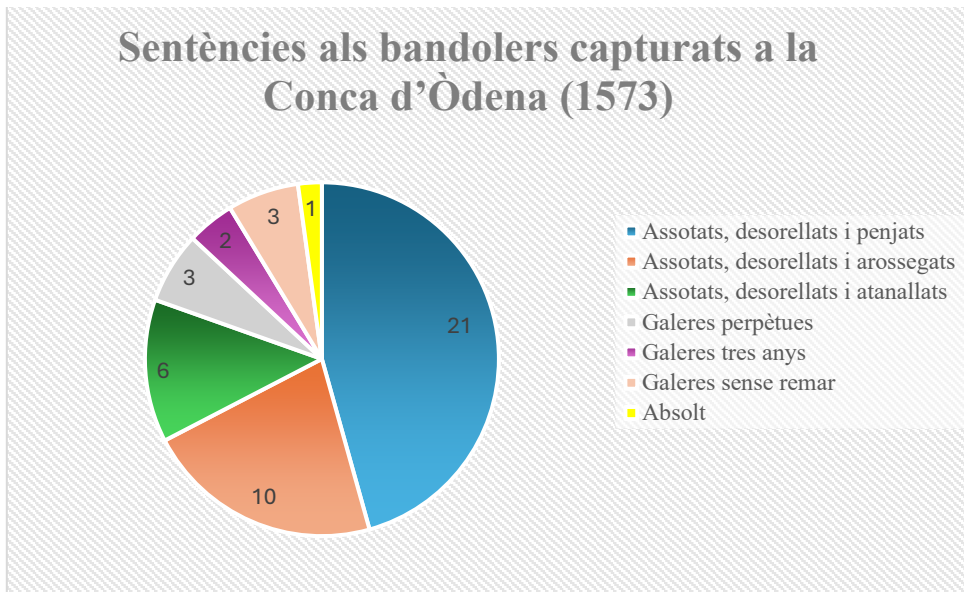

Figura 1

Gràfica d'elaboració pròpia amb dades procedents de DGC, II: 408-409 i els plec de cordell sobre el cas.

Realment, els bandolers més famosos i buscats —Camadall, Cascavell, Gralla, Escalles, Moreu Palau— moriren en alguna de les escaramusses produïdes en les immediacions d'Igualada. D'aquesta manera, de quaranta-sis sentenciats, trenta-set foren condemnats a mort, assolats i desorellats; però sis d'ells —segons la documentació, els més «culpables»,

14. Hem completat aquestes dades amb els plec de cordell sobre el cas.

entre els que estaven Ànima Pecedora o Antoni Molins «lo Guerxo»— foren atenallats amb ferro calent en un carretó i els seus caps foren posats en llocs «aptes y eminentes». Així mateix, vint-i-un en foren penjats i deu arrossegats per terra. Com veiem, exceptuant la pena de la forca —la més habitual durant l'Antic Règim—, són sentències especialment dures amb una clara funció exemplaritzant, on s'utilitza el dolor corporal dels reus com a mètode pedagògic per a la multitud que acudia a veure aquestes escenificacions de la justícia en l'espai públic.¹⁵ A més, vuit en foren condemnats a galeres, tres a perpètuas, dos a tres anys per ser menors d'edat, mentre que tres —segurament, minyons—, «per sa poca edat serviran a sa magestat en galera sens remar o altrament» (DGC, II: 408-409). Finalment, un va quedar en llibertat —Guillem Vilatge, francès—, que va al·legar que havia servit d'espia als bandolers perquè aquests el van forçar (Llinares 2021a: 118).

FUNCIONALITATS DE LES COBLES POPULARS SOBRE EL CAS DE LA CONCA D'ÒDNA

En una captura i execució d'una envergadura com aquesta, no podien faltar els romanços de cec, que podem qualificar de literatura popular de patíbul, és a dir, plecs de cordell pensats per a cantar-se i vendre's quan s'havia d'aplicar una pena de mort o feia poc que s'havia realitzat (Gomis 2016: 9-33; Llinares 2017: 108-125; McIlvenna 2022).¹⁶ Per tant, aquest impresos que es derivaren dels fets d'Igualada no només formen part del cançoner català de temàtica bandolera, sinó també dels textos sobre execucions públiques que s'estaven estampant al Principat des de principis del segle XVI i que es recitaven i es venien en les principals viles i llocs rurals, gràcies a la tasca dels quincallers (Llinares 2023a: 647-672). Parlem d'uns textos impresos amb llicència de l'autoritat i que barregen la propaganda política, la dramatització dels fets i la promulgació de notícies sobre successos. Per això, Josep Romeu, encara que només pogué consultar-ne tres, dels set plecs que es compongueren sobre aquests esdeveniments, els qualificà de textos «periodístics», en atenció al fet que:

La gent, tan impressionable, amb la seua curiositat voraç volia informació sobre uns fets concrets produïts dins d'un context dramàtic que l'afectava vivament. Conseqüència: poetes a sou d'editors, llibrets, impressors, cantaires, cecs i d'altres recitadors de carrers i places compongueren i divulgaren tot un seguit de papers impresos avinents que contenien la informació recollida i elaborada (Romeu 1991: 272-275).

Certament, els textos no eixiren tots en una mateixa tirada, i s'anaren elaborant i venent d'acord amb la cronologia dels esdeveniments, és a dir, des de la captura fins a l'execució dels bandolers. Això es pot saber, per una banda, per la data de publicació d'alguns impresos: per exemple, la *Summa del testament de part dels bandolers [...] a sis de abril 1573*

15. Morir dessagnat per les ferides causades per l'amputació de membres, per l'atenallament, o per haver estat arrossegat o assaquetat, fou molt habitual en l'Europa del segle XVI, circumstància que anà canviant gradualment al llarg de l'Edat Moderna fins que, en la segona meitat del XVII, és quasi una anomalia trobar aquest tipus de sentència. L'arrossegament, per exemple, passa a ser un acte de vergonya pública i no pas una forma de morir. Vegeu De Déu 2007: 15-18, Spierenburg 2009 i Sabaté 2021: 268-269.

16. Per a un estat de la qüestió sobre la literatura de patíbul espanyola vegeu Gomis 2023: 7-15. Estem preparant un llibre sobre aquest tipus de poemes en el marc de la Monarquia hispànica.

es publicà o s'escrigué un dia abans que les sentències es feren públiques. En aquest sentit, uns versos de l'última part d'aquest plec fan esment de «la publicació» d'aquest, tot destacant que:

Fonch publicat,
 en la ciutat,
 devant la gent,
 públicament,
 la dita summa,
 de tots en una
 un testament,
 en l'any corrent
 setenta-y-tres,
 del present mes
 qu'és sis d'abril
 (*Summa* 1573, f. 2vb).

Per altra banda, per la informació que aporta el text, el podem ubicar temporalment. Així doncs, les *Cobles ara novament fetes sobre la presa de sexanta bandolers* (1573) no indiquen el dia exacte que foren publicades, però segurament eixiren a la llum quan els presos arribaren a la ciutat de Barcelona, ja que el text en qüestió explicita que «entrant dins en Barcelona, / tant que dins de un carrer / may se véu tanta persona: / [...] / treynta-vuyt n'í arribaren, / portant-los de dos en dos» (Romeu 1991: 284, vv. 70-72 i 77-78). A més, al final de cada estrofa, a manera de refrany, es repeteixen els noms dels malfactors més importants que moriren a la Conca d'Òdena: «pus an pres lo Cascavel, / Camadall, Moreu Palau» (Romeu 1991: 282-285). També cal destacar que es parle de vint-i-dos bandolers morts i trenta-vuit capturats, quan sabem que en foren més. Tanmateix, aquest llistat és el mateix que elaborà la Generalitat el 2 d'abril, poc després que ocorregueren els fets, encara que aquesta institució, en el seu diari, advertia que «y té's per cert que alguns altres estan morts, emperò per lo loc tan aspre a ont los mataren no's són poguts trobar» (*DGC*, II: 407). Aleshores, és quasi segur que aquest poema popular es degué publicar els primers dies d'abril, després que la Generalitat rebés la relació de noms del primer recompte i la identificació dels bandits que es feu a la plaça d'Igualada. A tot això caldria afegir que les composicions estarien interconnectades entre elles, ja que dos d'aquestes es vengueren a la llibreria de Joan Burguès, en la Plaça Nova (Lamarca 2015: 134). A més, en la *Summa del testament de part dels bandolers* (1573), quan s'anoten els bandolers que estaven en la presó en aquell moment, s'afirma que: «Y los demás / en unes cobles / los he notats; / y estampats / los trobareu, / sin comprareu» (f. 1va).

En un estudi recent sobre el cas (Llinares 2021a: 120), vam concloure que les cobles es poden agrupar en dos blocs: les que se centren en els esdeveniments fins que es publicaren les sentències judicials i les que tenen un caràcter més patibulari, aquestes segones centrades en la funció moralitzant de la pena de mort. Considerem encertada aquesta classificació general, tot i que, en estudiar en profunditat els fets i els impresos que se'n derivaven, ens hem adonat que la qüestió és més complexa del que semblaria en un primer moment. Consegüentment, dins dels textos patibularis trobem els testaments d'ajusticiats, una tipologia de textos patibularis a mig camí entre els *last dying speeches* (Sharpe 1985:

144-167) i els *testaments de morts francesos* (Crépin 1992: 491-509). Parlem de textos escrits en primera persona, que relaten les últimes voluntats d'algunes persones que anaven a ser ajusticiades i amb una estructura molt pareguda: el protagonista explica que vol fer testament per intentar redimir-se, i se citen alguns bandolers famosos, companys seus o no, de qui espera que la captura es materialitze aviat. A continuació, es justifica la tasca dels religiosos que atenen els reus i la del botxí, als quals el reu dona els seus béns. Finalment, el personatge principal es mostra preocupat per la seua ànima i s'encomana a la providència (Llinares 2023b: 39-63).

A diferència de la resta de textos, són impresos que no aporten gaire informació sobre els fets ocorreguts en la Conca d'Òdena. Per tant, són complementaris a aquests, i per dir-ho d'una altra manera, difícilment ens trobarem un testament d'aquest tipus com a únic imprès sobre una pena de mort, ja que normalment aquest forma part d'una sèrie d'impresos de caràcter més narratiu on s'expliquen els fets que portaren el reu al patíbul. Parlem de versos que estan pensats per a recitar-se poc abans de l'execució o en el mateix moment d'aquella, per a justificar i legitimar la sentència judicial, ja que es tracta d'una autoinculpació de bandolers com Antoni Vilanova, àlies «Ànima Pecadora», que afrontaven el seu final amb valor i resignació per poder purgar els seus pecats en la terra.

Igualment, la totalitat dels poemes populars tingueren una finalitat informativa, però, exceptuant els testaments, aquests funcionaren com a *ârrents* en vers (Bastien 2011: 21-22), és a dir, una adaptació o difusió de les sentències judicials. En altres paraules, els llistats de bandolers morts o vius de la Generalitat s'anaren copiant, fil per randa,¹⁷ a la fi dels textos,¹⁸ i quan es publicaren les sentències es feu el mateix en les *Coplas sobre una campana que s'és feta en Barcelona* (1573). En aquest punt, sumant els detalls concrets que aporten alguns plecs que concorden amb el que va passar, es pot parlar d'un clar traspàs d'informació entre la Generalitat o persones properes als fets i els impresos, poetes o invidents.

Però, per damunt de tot, el més destacable dels textos és que cada un d'aquests tingué una funcionalitat diferent, malgrat estar interrelacionats. Cal tindre present que el fet de capturar més de seixanta bandolers fou un fet extraordinari en el qual s'implicaren diferents actors: la Generalitat, els homes de Franquesa i la població civil. Inclús, Felip II felicità el virrei de Catalunya, Fernando de Toledo (1570-1580), ja que deia estar «holgado mucho de entender por ellas lo que se hizo contra los malhechores cerca de Igualada, las remuneraciones que distes y diligencias que aviales hecho para descubrir los demás culpados» (AHN, Consejos, Llib. 2.294, f. 85^r). Així doncs, tots volgueren presentar-se al món com els veritables causants d'aquesta victòria contra els bandolers. Per tant, en les *Cobles noves del rebato y encontre* (1573), es presenten els diputats de la Generalitat com els vertaders autors ideològics dels esdeveniments. Cada estrofa es clou amb un refrany que, amb algunes variants, diu: «puix vos han ligat les mans / los senyors de diputats» (Romeu 1991: 292).

Els plecs que s'estampen abans de l'execució pública, pensem que també estan relacionats amb el conflicte que existí en el repartiment dels diners dels premis. La quantitat que havien de rebre les persones que s'encarregaren de capturar els més de seixanta bandolers es calculava en 2.500 lliures, ja que molts dels que moriren en la brega o en el

17. Hi ha alguna modificació en alguns cognoms, tal com veurem en l'edició dels poemes.

18. Cal exceptuar-hi les *Cobles novament fetes sobre la mort de Moreu Palau* (1573), que no aporten cap llistat.

patíbul estaven inclosos directament en la crida de finals de febrer. En aquest sentit, fou el germà de Jaume Pau Franquesa, Joan Franquesa, doctor del Reial Consell Criminal, qui donà la notícia a la Generalitat dels fets ocorreguts en la Conca d'Òdena, i el primer que rebé la felicitació per part dels diputats i una cadena d'or «ab un escut penjat ab les armes del general esmaltat [...]», taxat en 500 lliures, pels «bons serveis y gestos» (ACA, Generalitat, sèrie general (N), 140, f. 281^r-281^v). Aquest fet empenyà els veïns de la Conca d'Òdena, atès que, com assenyala la documentació, la població civil feu front als bandolers «ab ànimo de guanyar les ofertes fetes en dita crida» (ACA, Generalitat, sèrie general (N), 140, f. 162^r). Per aquest motiu demanaren a la Generalitat els diners oferts en la crida, justificant que ells foren els que més patiren les accions dels bandolers, amb un balanç de set morts i onze ferits, alguns d'aquests nafrats de gravetat, com el cas de Miquel Borràs, sabater d'Igualada, de qui es deia que estava «nafrat en dita brega en lo cap ab una alfanga que li his de la sustància del servell, lo qual y seria miracle que visqués» (Llinares 2021a: 115).¹⁹ Inclús, en el plec *Coplas sobre una campana que s'és feta en Barcelona* (1573), imprès i divulgat el mateix dia que es feren efectives les sentències judicials, es parla obertament de la crida i l'afany lucratiu dels veïns d'Igualada i dels voltants:

Bé s'avenen ab les crides,
tota la gent de Ygualada:
morts y presos ne tenien
sos sexanta en una esquadra.
Pux que veren lo aparell,
volen honrar a Ygualada.
Anirà per tot lo món
lo sonar d'esta campana.

Y per cobrar la moneda,
dels vius y també dels caps,
a Barcelona los portaren
lossans y trovessats.
Tot[s] los feren deputats,
axí com ve la maynada.
Anirà per tot lo món
lo sonar d'esta campana
(*Coplas sobre una campana* 1573, f. 1^v).

D'aquesta manera, i atenent aquest context de disputa, tal com feren les *Cobles noves del rebato y encontre* (1573), alguns impresos se centren a lloar els del sometent d'Igualada o els de Franquesa. Per tant, en les *Cobles novament fetes sobre la mort de Moreu Palau* (1573) s'exalta la figura del procurador del duc de Cardona:

Noten que'l nom de Franquesa
significa libertat.
Considerent la empresa,
vàlega la veritat
com a causa del ducat

19. Per consultar la relació completa de ferits i morts, vegeu Llinares 2021a: 114-115.

reste vuy la terra en pau,
per ser mors en esta Conca,
tants delats, ab lo Palau
(Romeu 1991: 290, vv. 125-132).

Per la seua banda, les *Coblas fetes per Francesch Gomar, de la vila de Ygualada* (1573), és un imprès on es prioritza el paper desenvolupat pel sometent d'Igualada. No és casual que aquell que va escriure aquests versos siga un dels veïns que, teòricament, feu front als bandolers i, a més, acabe totes les estrofes amb la paraula «Ygualada». L'imprès finalitza demanant a les autoritats catalanes que «no's mantinga'l sometent, / puis que cada dia ns trobam / contra lladres, gent malvada», lloant a aquesta vila en aquests termes:

Donchs, gentil vila, Ygualada,
no us espanteu de tacayns,
que Déu vos té prosperada
y us mantindrà per molts ayns.
(Francesc Gomar, *Cobles*, 1573, f. 2va)

Per últim, caldria ressenyar que els impresos també serviren, tal i com ho qualificà Valsalobre en parlar d'un plec sobre el famós bandit Joan Sala «Serrallonga», com a «*Mass media* contra bandolers» (2021: 81-126). D'aquesta forma, en el *Testament y codicil* (1573), es menciona que, «a la codrilla / de l'Escuder / que fugit és / y quants vindran» (f. 2rb), se'ls forçarà a rendir-se. Més clares són encara les *Cobles noves del rebato y encontre* (1573), aquelles que fan una lloança de la mateixa Diputació del General. En aquests versos, a tall d'epíleg s'afegeix un *vilancet* on es fan les mateixes advertències de l'imprès anterior: «Scuder lo cremadís / y sos companyons malvats, / guardau-vos dels diputats» (Romeu 1991: 296, vv. 1-3). Parlem del bandoler més buscat d'aquell temps, per la qual cosa s'oferien 500 lliures, el doble del que s'oferia pel segon del llistat; i la Generalitat no deixà escapar l'ocasió de llançar-li un missatge, aprofitant la proliferació dels textos arran dels fets de la Conca d'Òdena, a través de la lectura directa o indirecta dels versos que hem analitzat.

CONCLUSIONS

En el present treball hem aprofundit en un dels fets més transcendents del bandolerisme català de la segona meitat del XVI: la captura i l'execució de més de seixanta bandolers en la Conca d'Òdena, el 1573; alguns dels quals eren els més buscats per les autoritats. Tot partint dels estudis precedents, hem aprofundit en diferents aspectes que deixarem de costat allà, i ara a partir de nova documentació i de plecs que ens permeten entendre molt millor el cas.

Per comprendre l'esdeveniment i la seua repercussió hem d'atendre al context de l'època. Així doncs, hem destacat, per una part, les mesures que s'intentaren establir, en les dècades de 1560 i 1570, per a combatre el bandolerisme: se signaren diferents unions i agermanaments en diferents vegueries, per facilitar la captura dels malfactors, encara que en un primer moment fou una iniciativa que no tingué massa èxit. Per altra part, hem pogut veure com diferents bandits atacaren alguns oficials de la Generalitat per qüestions fiscals i, per això, aquesta institució emeté una crida en la qual prometia diferents

quantitats de diners a qui capturara algun bandit, atès que en aquesta estaven inclosos, directament o indirectament, tots els malfactors catalans.

Una de les quadrilles que protagonitzaren diferents incidents amb oficials de la Generalitat en Alfarràs i que, per tant, eren buscats per aquesta institució fou la capitanejada per Moreu Palau, Cascavell, Camadall o Gralla. Aquesta nombrosa quadrilla va fer de les seues malvestats en la vila de Copons; els veïns d'Igualada i els homes de Jaume Pau Franquesa els aconseguiren derrotar, amb moltes dificultats, als voltants d'Igualada. Els saltejadors morts i vius foren traslladats a Barcelona, executant-ne públicament nogensmenys que trenta-set en un mateix jorn, davant la mirada atenta de la població de la capital catalana.

Durant tot aquest procés anaren estampant-se diferents impresos de cordell, dels quals en coneixem, almenys, set. Els hem analitzat per primera vegada, ja que d'alguns d'aquests no es tenia consciència que n'haguera sobreviscut cap còpia. En atenció a això, hem editat les *Coblas fetes per Francesch Gomar, de la vila de Ygualada* (1573), ja que des d'aleshores havien romàs inèdites. Aquests versos, escrits en primera persona, ens permeten situar-nos als llocs dels fets a través dels records de Francesc Gomar, un pintor de retauls d'Igualada, que degué ser un dels que s'enfrontaren a Moreu Palau, Camadall i companyia.

Igualment, disposar de la totalitat dels impresos coneguts sobre el cas ens ha permès destacar el que foren, a parer nostre, les diferents funcions que tingueren aquests textos. Primerament, apuntem la funció patibulària de la major part d'aquests impresos, ja que és molt probable que, quan van portar els caps dels bandolers al Palau de la Generalitat, ja hi haguera cecs i quincallers cantant i venent alguns d'aquests impresos. Això ho podem saber gràcies a alguns versos que fan constar el dia exacte en què es publicaren. Per exemple, les *Coplas sobre una campana que s'és feta en Barcelona* (1573), on s'explicita que isqueren «a deu dies del mes de abril», el mateix dia que s'executaren els reus. Per tant, són impresos que tingueren una enorme càrrega periodística, informaren la població dels que anava passant en cada moment i reproduïen, inclús, els llistats de sentències i de bandolers vius i morts. En conseqüència, podem parlar d'una transmissió d'informació entre els òrgans de govern i els poetes, quincallaires o cecs encarregats de la composició i la venda de les cobles. A més, són versos que estan interconnectats entre ells, perquè sovint fan referència interna a plecs que s'havien estampat anteriorment.

Seguidament, hem vist com també s'imprimí una tipologia de textos coneguts com testaments d'ajusticiats, on els reus expressen les seues últimes voluntats i s'inculpen ells mateixos dels delictes de què són acusats, legitimant d'aquesta manera el dictamen judicial. També hem remarcat el valor propagandístic de molts textos, connectant els continguts dels poemes amb la crida contra els bandolers i els conflictes que existiren amb el pagament de les recompenses, ja que el veïnat d'Igualada, segons la documentació, va fer front als bandolers per tal de cobrar aquests diners. En últim lloc, hem esmenat que aquests versos, com els altres de l'època, també actuaren com a *mass media* contra els bandolers, citant en aquest cas el famós bandoler Joan Escuder «lo Lutherà», que encara romania en llibertat i que no tardaria gaire a caure en mans de la justícia.

EDICIÓ DE LES COBLES ESCRITES PER FRANCESC GOMAR

A partir d'ací oferim l'edició d'un dels plecs poètics que hem analitzat al llarg d'aquest article. Ens referim a l'imprès titulat *Coblas fetes per Francesch Gomar, de la vila de Ygualada, sobre la mort y presa de Camadall y lo Moreu Palau y Cascavell, que entre morts y presos foren LXII, los quals prengué y matà lo sometent de dita vila a 30 de març de MDLXXIII* (s. l., s. imp., 1573). Hem consultat una reproducció de l'exemplar únic de la Biblioteca de los herederos del Duque de T'Serclaes, B1, Varios, Caja III, nº 4. Vegeu-ne també la descripció de Gonzalo (2018: 201).

El testimoni que prenem com a base, però segurament també l'autògraf que eventualment hauria pogut ser utilitzar com a manuscrit per a la impressió d'aquest plec poètic, es caracteritzen per la descurança no només ortogràfica i lingüística sinó també en allò que es refereix a la mètrica i la preceptiva poètica. Així, per exemple, tot i que el poema té un clar predomini dels heptasil·labs i les rimes consonants, no són infreqüents els versos hipermètrics o hipomètrics així com les rimes assonants. A l'hora d'establir la nostra edició, puntuem i accentuem el text segons els usos moderns, però marquem amb un punt volat les elisions que no contempla la normativa actual i també mantenim, a grans trets, les solucions gràfiques de l'original. Només hem regularitzat sistemàticament les alternances *i/j* i *u/v*; de tots els altres canvis que hi hem introduït, hem consignat en nota a peu de pàgina la llició del testimoni base, tant si es tracta d'una errata del plec poètic com si es tracta d'esmenar un error (per exemple, els vv. 15 i 29) o afegir un canvi gràfic que evite certes ambigüitats sintàctiques o fonètiques (per exemple, els vv. 16 i 59). En canvi, mantenim les grafies de l'original en totes les paraules que denoten la neutralització de les vocals àtones característica del català oriental, la qual cosa es palesa en alternances com *Ygualada/Igualada/Ygüelada o manera/menera*.

EDICIÓ CRÍTICA

[f. 1^r] Coblas fetes per Francesc²⁰ Gomar,²¹ de la vila²² de Ygualada, sobre la mort y presa de Camadall y lo Moreu Palau y Cascavell, qu'entre morts y presos²³ foren LXII, los quals prengué y matà lo sometent de dita vila a 30 de març MDLXXIII²⁴

- [f. 1ra]
- No us iscau de la raó,
bandolés y gent malvada,
ni tingau presumció
de passar prop de Ygualada.
- 5 Contar-vos he lo que ha passat
dels lladres y bandolés,
que partiren un ramat,
en nombre de vuytanta-y-tres,²⁵
de la vila o lloch de Jorba:²⁶
- 10 tota, gent determinada
que, si ningú no'ls destorba,
volen passar prop Ygualada.
- [f. 1rb]
- Venen-se'n camp a través,
tots vermells y birolats,
15 no pensant que ningú²⁷ isqués
contra ells a aver²⁸ debat.
Los nostros prest van exir
ab orde mal concertada,
y axí dos ne van morir
20 de la vila de Ygualada.²⁹
- Sentint-nos de açò picats,
tractant-nos d'esta manera,

20. Francesc] Fransec

21. Francesc Gomar, veí d'Igualada, escriptor d'aquestes cobles, fou un pintor de retaules, i fill d'un altre pintor, amb el mateix nom, que treballà en diferents esglésies de la zona de la Conca d'Òdena, per exemple, el retaule del castell de Montbui (1561), el de Santa Cecília de Gravosa (1561) o el de l'església de Sant Joan de Conilles (Mediona) (1555), entre d'altres (Jorba 2011: 7-8).

22. vila] villa

23. presos] preso

24. A sota de la rúbrica inicial es veu un gravat que sembla provenir d'alguna història en què es narra algun fet extraordinari o miraculós. En primer pla, es veu una host de soldats que desfilen en processó i duen, empès per davant i per darrere amb cavalls, un baiard on s'asseu una dona que sosté un rètol on s'inscriu la paraula «FORTVNE».

25. Els testimonis dels fets també afirmen que els bandolers eren entre 70 i 80 (Llinares 2021a: 108).

26. La quadrilla de bandolers estigué a Jorba després del seu pas per Copons, on, segons consta el procés, feren una festa aprofitant les habilitats musicals dels ostatges de Copons (Llinares 2021a: 108).

27. ningú] ningun

28. a aver] auer

29. Ací està descrivint el primer encontre que tingueren els bandolers amb el sometent d'Igualada i on morí i, posteriorment fou esquarterat, el boter igualadí, Pere Roca (Llinares 2021a: 111).

- [f. 1va] 25 contra los lladres malvats
prestament anam darrera.
Ells, per major escarn,
una bandera han alsada.
Sempre cridàvan: «Carn, carn!
Isca prest tota Ygualada!».³⁰
- 30 Venen³¹ prest lo sotsveguer,
que als lladres va darrera,
y lo conseller darrer,
que portave la bandera,
per la pràctica tan bona
que antigament han usada,
35 que a penas resta persona
que no isca de Igualada.³²
- 40 Los onrats de consellés
ab gran crit de sometent
corren ab cavalls lleugés
donant ànimo a la gent
per la gana que tenian
de topar ab la ramada,
que a penas ningú³³ jaquien
en la vila de Ygualada.
- 45 Fins los hòmens flacs y vells,
totom procura de anar
y, com foren prop de ells,
los comensam de tirar.
Unas voltas ells fugían;
50 altrás, ab fúria endiablada,
repreñían y venían

30. Gomar demostra que estigué present en aquestes escaramusses i posa en vers el que els testimonis del procés descriuen. Segons uns dels que testificaren, els malfactors «diguérem a grans crits “lladres tacanyes ar[a] abeu de morir” y dits lladres arremeteren contra nosaltres cridant: “A carn, a carn!”; nos començaren a tirar molts arcabussades y la gent que venia sens armas començaren a retirar-se [...] y alsaren bandera al cap de una canya y de aquí nos ne anàrem serreta enllà dret al mas Bargadà» (Llinares 2021a: 111).

31. Venen] Veure || L’esmena d’aquest error respon a la necessitat que el verb d’aquesta oració siga una forma verbal personal. Entre les diverses solucions que podrien adduir-se conjecturalment (*veren, vérem, venen, veureu*), hem bandejat la que té per subjecte els bandolers (*veren*), perquè això sembla incompatible amb la referència, en el vers següent, «als lladres» sense pronominalització. Per altra banda, l’expressió *venen prest* concorda semànticament amb altres passatges precedents que fan servir el mateix adverbí: «prest van exir» (v. 17), «prestament anam» (v. 24), «Isca prest» (v. 28).

32. Ací fa referència a quan conseller d’Igualada, Gaspar Mas, prengué la bandera «de la universitat, que sol eixir als sometent ordinaris», i justament amb Onofre Garreta, el lloctinent del sotsveguer, mossèn Jaume Ferrer, conseller segon, i diferents veïns del poble i de la contornada, tornaren a fer front als bandits (Llinares 2021a: 112).

33. ningú] uingu

- contra la gent de Ygualada.³⁴
 Mosèn Jaume Pau Franqueza,³⁵
 y del duc procurador,
 55 feu metre ab gran presteza
 per los llochs alrededor,
 un dia abans, molt bona gent:
 tots, gent jove y ben armada
 que als³⁶ lladres anaven dient
 60 que avían de veure Ygualada.³⁷
- [f. 1vb]
- Mediona y Sanct Cantí
 no·ns han faltat aquell dia;
 de la Pobla y de Monbuy:
 tota nostra vegueria,
 65 com tenen acostumat,
 ab llur gent determinada
 de morir sempre al costat
 del sotsveguer de Ygualada.
- 70 Uns prop de altres, anàvem
 prenent als lladres lo pas;
 y uns als altres nos tiràvem,
 veient-los a cada pas,
 matant-los com luterans³⁸
 —una gent tan reprovada—
 75 per donar molt gran descans
 a la vila³⁹ de Ygualada.
- 80 Hu qu'es diu Andreu Moray⁴⁰
 ho ha fet molt valentment,
 que seguint no·ls dexa may,
 ensems ab la nostra gent,
 fins a tant que·ls enclogueren
 dins una cova tancada...
 y de allí molt bé·ls tragneren
 los del duc y de Ygualada.

34. Ací intenta resumir les diferents escaramusses que hi hagué i la crida que es feu perquè tots els homes de la zona anaren a formar a fer front als bandits.

35. El procurador del duc de Cardona.

36. que als] quells

37. Fa referència a les ordres que donà Franquesa als seus homes perquè es repartiren pels diferents masos que hi havia en el camí que connectava Jorba amb Iguualada (Llinares 2021a: 110).

38. luterans] lluterans || Cal tindre present que aquestes cobles s'escrigueren en 1573, coincidint amb les Guerra de Religió a França, poc després que s'haguera produït la famosa matança de Sant Bartomeu (1572).

39. vila] villa

40. Andreu Morai era sotsbatlle de la Pobla de Claramunt i Comissari del duc de Cardona. La documentació amb el procés verbal dels deposants indica que «és pobre amb sis fills y filles», que «fou hun dels millors personatges de dita brega», i que en aquesta fou ferit de la mà dreta (Llinares 2021a: 115).

- 85 Una part s'esbarriaren
fugint ab gran⁴¹ por y glay.
Pel torrent, amunt pujaren,
seguint-los sempre en Moray,
matant-ne tants⁴² que poguérem,
- 90 ab la gent molt ben armada
de la Pobla, que ab ell éran,
y també alguns de Ygualada.⁴³
- Lo Moreu Palau mataren,
gran lladre del Panadès,⁴⁴
- 95 y tot nuu lo despullaren
tractant-lo segons qui és;
y la roba se partiren,
la scopeta li han llevada,
que dels primers que moriren
- [f. 2ra]
100 matà ell dels de Ygüelada.
- Los que van assetjar
dins la cova, que molts eren,
may se volgueren donar
fins que gran foch ensengueren
- 105 y gran fum per ofegar-los,
que'ls posaren a l'entrada;
y may dexan de tirar-los
los de dintre als de Ygualada.
- Alguns escapar volían,
y eixir per entre les ramas
fent compte que no'ls veurien,
y ajudar-se de las camas;
mas, en veure'ls molt ni poc,
- 115 ja tenien la pilotada,
y així'ls tiren com uns porcs
la nostra gent de Ygualada.⁴⁵
- D'esta menera mataren
un ramat com ha bacons,
y los altres se donaren,
que no tenen més raons.
- 120 Més de trenta'n van lligar,
lo cansol en la ramada,

41. gran] grau

42. tants] tats

43. Està descrivint l'entrada en la cova dels bandolers que quedaven amb vida. Els perseguïdors els aconseguiren traure d'aquest indret, tal com consta en el procés, fent un foc a l'entrada de la cova, tirant aquells que intentaren escapar (Llinares 2021a: 113).

44. Moreu Palau fou degollat en un torrent de la zona per un dels perseguïdors (Llinares 2021a: 113).

45. Vegeu Llinares 2021a: 113-114.

perquè tots se volen dar
al sotsveguer de Ygualada.

125 Y ayxí com tots los prenían,
era cosa de gran risa:
ninguna⁴⁶ roba los jaquiren,
sinó sola la camisa.

Armes, boses, pedrenyals...
130 tota cosa als han llevada.
No crec que fàssan més mals
en los llochs prop de Ygualada.⁴⁷

[f. 2rb] Trenta-cinch ne han portats presos
en la vila de Ygualada:

135 cathalans, també francesos,
lladres tots y gent malvada.
Aquestos han portat vius;
de nafrats, n'í a una ramada:
140 vermells fan tornar los rius
pel camí qui ve a Ygualada.

Vint-y-dos ne an portats morts,
que per ser vespre els dexaren
atravesats com a porcs:
sobre bèstias los portaren.
145 En la plaça els han llansats,
tots nuus al serè y rosada;
molt bé los han castigats
la Conca d'Òdena, Ygualada.⁴⁸

Camadall y Cascavell,
150 Dos Scalas y la Nina
eren lo cap y consell
de tota la gent roÿna.
Lo Palau és lo pastor,
capità de la ramada,
155 que'ls han morts ab gran furor
lo sometent de Ygualada.⁴⁹

Oynt missa tots estàvem
en la església ab devoció
quant los lladres arribaven

46. ninguna] ningua

47. La roba d'alguns bandolers serví als homes de Franquesa com una mena de botí de guerra: no dubtaren a exhibir la vestimenta dels bandolers més emblemàtics com Moreu Palau (Llinares 2021a: 114).

48. Després de capturar els bandolers hi hagué algunes discrepàncies entre els perseguïdors, però finalment Jaume Pau Franquesa dictaminà que els portaren a la vila d'Igualada, on vius i morts foren identificats en la plaça de la vila (Llinares 2021a: 114).

49. Ací anomena als principals bandolers de la quadrilla: Joan Palau àlies «Moreu Palau», Camadall, Pere Cascavell, Escalles àlies «lo gros», La Nina àlies «Palau».

- 160 y mogué's gran crit y so.
Dia era de Nostra Dona:
beneyta sia y lloada,
que ha fet fer obra tan bona
al sometent de Ygualada.⁵⁰
- 165 Ella, reyna gloriosa
y del sel molt clar espill,
va pregar ab veu piadosa
Jesuchrist, lo seu car fill,
que'ns donàs tal potestat
- [f. 2va] 170 contr'aquesta gent malvada
que, morts, presos o lligats,
los portàssem a Ygualada.
- A uns ròban los dinés,
les joyas y les gonellas;
175 altres forçen les mullers
y les fillas y donzelles.
No perdonen desonrar,
que sie viuda molt honrada:
cosa és cert de espantar
- 180 lo quen sentim a Ygualada.⁵¹
- Y així, sert, cada pagès,
prop d'ont los lladres passaven,
portaven ara y adés
pa y vi y lo que trobaven
- 185 en ses casas per donar
refectió a la gent cansada,
que per falta de menjar
no se'n tornen a Ygualada.
- Suplicam a sa⁵² ecselència,
190 Ygualada ab tota sa gent,
qu'ell, ensemps ab l'audiència,
nos mantinga'l sometent,
puis que cada dia'ns trobam
contra lladres, gent malvada,
- 195 y molt bé que'ls castigam
quant venen prop de Ygualada.⁵³

50. Fet constatat al procés judicial de la Generalitat. Vegeu ACA, Generalitat, Sèrie V, núm. 287, f. 934^v.

51. Aquestes dos últimes estrofes ens presenten uns bandolers que podríem qualificar, tot utilitzant la terminologia d'Eric Hobsbawm (2021: 189-190), d'antisocials. Aquest tipus de versos són molt habituals en les cobles de bandolers catalans de l'època. Vegeu Llinares 2021c: 139-156.

52. sa] ssa

53. Com hem comentat en l'article, això és un missatge directe a les autoritats catalanes.

200 Donchs, gentil vila, Ygualada,
no us espanteu de tacayns,
que Déu vos té prosperada
y us mantindrà per molts ayns.
Amén, Jesús

*Los noms dels presos*⁵⁴

[f. 2vb] Pedro de Sanct Esteve, aragonès.
Esteve, lo Calabrès.⁵⁵
Bertran, estranger.
Domenjo de la Plometa.
Poca-roba.
Joan de Sanct Lorens.
Fontova, aragonès.
Joan Lorens, àlia «lo Perdigot».
Lo alacay d'en Escales.⁵⁶
Guillamet, estranger.
Tordera, estranger.⁵⁷
Miquel Sorribas, àlia «Camars».⁵⁸
Lo balle de les Aygües, estranger.
Jaume Mateu, esposat de Ygualada.⁵⁹
Joan Gran, estranger.
Francesch de Valcebre.
Bartomeu Aymerich de Biosca.
Lo alacay de Cascavell.
Magí Roca del Bollidor.⁶⁰
Joan Sastre d'Estegell.⁶¹
Domenjo, estranger.
Pere Sastre, estranger.
Domenjo, estranger.
Ramon, estranger.
Altre Ramon, estranger.
Lo alacay d'en Bartomeu Aymerich.
Chica Pell; y Joan Godó, estranger.
Ramonet Vergós, estranger.⁶²
Lo alacay de Moliner; y Bertranet.

54. Es tracta del mateix llistat que apareix en el Dietari de la Generalitat de Catalunya (DGC, II: 406- 407).

55. Al DGC: «Carabaret».

56. Al DGC: «Lo alacay de Sacles».

57. Al DGC: «Fardita».

58. Al DGC: apareix aquest cognom com «Sorribes» i el malnom com «Camats».

59. Ygualada] Ygulada

60. Al DGC: «Magí Rosanes del Bollidor».

61. Al DGC: «Joan Sastre d'Estell».

62. Al DGC: «Ramonet Verges, stranger».

Gabriel Camars de Algerri.⁶³
 Bartomeu Monclús, àlias «lo Rey».
 Pedro, estranger, y Ànima Pecadora.
 Tal Franquesa⁶⁴ de Servera.
 Lo alacay del dit Franquesa.

Los morts⁶⁵ són los següents

Bernaxo, y l'Espunyat de la Ribera Salada.
 Quatre gascons, y Sagarra de Riudoms.⁶⁶
 La Nina, àlias «Palau», y Bòria d'Estragó.
 Pere Cascavell; y lo Traginer, gascó.
 Cardona del Coll Dorat⁶⁷ y Francimany.⁶⁸
 Lo Roget de la Pobla, estranger.
 Clarió de Vilafranca⁶⁹ y Juanet Cathalà.⁷⁰
 Leyda, cathalà; y Riambau, francès.
 Pere Granera, gascó; y Escalas, «lo Gros».⁷¹
 Lo honrat d'en Camadall.

Finis

BIBLIOGRAFIA CITADA

- BASTIEN, Pascal (2011), *Une histoire de la peine de mort. Bourreaux et supplices, 1500- 1800*, París, Seuil. <https://doi.org/10.14375/NP:9782020797542>
- BOJNICANOVA, Renáta (2007), «Les Cobles sobre Antoni Roca (1544, 1546) y su relación con la canción eslovaca sobre Matiáš Bazald (1549). Dos ejemplos de literatura al Servicio de la propaganda de los Habsburgo», *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca*, 13, pp. 11-24. <https://doi.org/10.5944/rllcgv.vol.13.2007.5922>
- CASALS, Àngel (2011), *Antoni Roca, el capellà bandoler*, Barcelona, Sàpiens.
- CASALS, Àngel (2019), «Banditry under the Crown of Aragon: A Historiography in the European Context», *Acta Histriae*, 27/4, pp. 581-603.
- CASALS, Àngel (2024), «Don Guillem de Josa: The Tragic Adventure of a Gentleman Bandit in the Lands of the Crown of Aragon (1548-1568)», en *Rethinking violence in Valencia and Catalonia (Fourteenth to Seventeenth Century)*, ed. Alejandro Llinares i Guillermo López, Berlin-New York, Peter Lang, pp. 237-255.
- CASTILLO, Antonio (2016), *Leer y oír leer. Ensayos sobre la lectura en los Siglos de Oro*, Madrid, Iberoamericana. <https://doi.org/10.31819/9783954878796>

63. Al DGC: «Gabriel Camats de Ugern».

64. Franquesa] Franqu sa

65. morts] mots

66. Al DGC: «Segarra de Lindars».

67. Al DGC: «Cardona del Coll Torrat».

68. Al DGC: «Franciman».

69. Al DGC: «Clarassó de Vilafranca».

70. Al DGC: «Joanet Cathalà».

71. Al DGC: «Pere de Granyena, gascó» i «Sales, lo gros».

- CRÉPIN, Marie-Yvonne (1992), «Le chant du cygne du condamné: les testaments de mort en Bretagne au XVIIIe siècle», *Revue Historique du Droit Français et Étranger*, 70, pp. 491-509.
- DACB = (1896), *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, 5, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- DÉU DOMÈNECH, Joan de (2007), *L'espectacle de la pena de mort*, Barcelona, La Campana.
- DGC = (1994), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, 1539-1578*, 2, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- GOMIS, Juan (2016), «Los rostros del criminal: una aproximación a la literatura de patíbulo en España», *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo: Revista Digital del Grupo de Estudios del Siglo XVIII*, 22, pp. 9-33. https://doi.org/10.25267/Cuad_Ilus_Romant.2016.i22.02
- GOMIS, Juan (2023), «La literatura de patíbulo: la emergència de un nuevo objeto de estudio», *Boletín de Literatura Oral*, 6 (extra), pp. 7-15. <https://doi.org/10.17561/blo.vextra6.8341>
- GONZALO, Rosario Consuelo (2018), *El legado bibliográfico de Juan Pérez de Guzmán y Boza, Duque de T'Serclaes de Tilly: aportaciones a un catálogo descriptivo de relaciones de suceso (1501 a 1625)*, Madrid, Arco Libros.
- HOBBSAWM, Eric (2001), *Bandidos*, Barcelona, Crítica.
- JORBA, Xavier (2001), «Òdena al segle XVI. La vida quotidiana d'un poble a través dels seus delictes», *Revista d'Igualada*, 7, pp. 7-23.
- JORBA, Xavier (2011), *Òdena: segles XVI i XVII*, Barcelona, Parnass.
- JORBA, Xavier (2012), «Pintors i escultors de retaules, ornaments i esglésies anoiènques, als segles XVI i XVII (tercera part)», *Revista d'Igualada*, 41, pp. 7-17.
- LAMARCA MORELL, Montserrat (2015), *La Impremta a Barcelona (1501-1600)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- LLINARES PLANELLS, Alejandro (2017), «El final del bandoler: aproximació a la literatura de patíbul de la Corona d'Aragó», *Scripta. Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 10, pp. 108-125. <https://doi.org/10.7203/scripta.10.11085>
- LLINARES PLANELLS, Alejandro (2018), «Plecs poètics de bandolers a la Catalunya del barroc. Un exemple de literatura propagandística», *Manuscripts. Revista d'Història Moderna*, 37, pp. 53-80. <https://doi.org/10.5565/rev/manuscripts.213>
- LLINARES PLANELLS, Alejandro (2021a), «Bandolers, execucions i cobles populars, arran d'uns fets ocorreguts a la Conca d'Òdena (1573)», en *Biografies invisibles / Invisible Biographies*, ed. Vicent Josep Escartí, Àmsterdam, John Benjamins Publishing Company, pp. 105-128.
- LLINARES PLANELLS, Alejandro (2021b), «Els germans Poc i Mateu Vicent Benet: dos tipus de bandolers en la literatura popular impresa», en *De la innovació al cànon: noves tendències de recerca en Filologia Catalana: llengua, literatura, educació i cultura*, ed. Elena Sánchez i Antonio Cortijo, Catarroja-Barcelona, Afers, pp. 211-236.
- LLINARES PLANELLS, Alejandro (2021c), «From bloodthirsty thief to brave thug: two models of bandits in popular printed literature», en *Approaches to new trends in research on Catalan studies*, ed. Antonio Cortijo i Jordi Antoni, Berlín - Nova York, Peter Lang, pp. 139-156.
- LLINARES PLANELLS, Alejandro (2023a), «The Songs of the Scaffold: Characteristics, Creation, and Diffusion of Execution Ballads in Sixteenth- and Seventeenth-Century Catalonia», *Acta Histriae*, 31/4, pp. 647-672.
- LLINARES PLANELLS, Alejandro (2023b), «“El solo recurso que queda a estos pobres ciegos”: una aproximación histórica a los testamentos de ajusticiados en la literatura popular

- impresa española (ss. XVI-XIX)», *Boletín de Literatura Oral*, 6 (extra), pp. 39-63. <https://doi.org/10.17561/blo.vextra6.7956>
- MAHIQUES CLIMENT, Joan (2014), «El ciclo narrativo del cura difunto y la misa no celebrada en vida: un precedente historiográfico del siglo XVII», *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 69/1, pp. 189-207. <https://doi.org/10.3989/rdtp.2014.01.010>
- MCILVENNA, Una (2022), *Singing the news of death. Execution ballads in Europe 1500-1900*, Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197551851.001.0001>
- MIRET I SANS, Joaquim (1919), «Espectacle macabre en lo Palau de la Generalitat de Catalunya», *Catalana: Revista Setmanal*, 16/02/1919, pp. 121-125.
- MIRET I SOLÉ, Mª Teresa (2004), «Diario de Igualada (1808). Antecedents de la premsa periòdica igualadina», *Revista d'Igualada*, 16, pp. 6-10.
- PÉREZ LATRE, Miquel (2001), *Diputació i Monarquia: el Poder Polític a Catalunya, 1563-1599*, Barcelona, Universitat de Barcelona [tesi doctoral].
- PUIGGARÍ, José (1899), «Notas y documentos históricos sobre el origen, vicisitudes y preponderancia del someten de Igualada», *Revista Paz y Tregua*, 4, pp. 6-8.
- REGLÀ, Joan (1962), *El bandolerisme català del Barroc*, Barcelona, Aymà.
- ROMEU I FIGUERAS, Josep (1991), *Poesia en el context cultural del segle XVI al XVIII*, 1, Barcelona, Curial.
- SABATÉ, Flocel (2021), *La pena de mort a la Catalunya baixmedieval. Retrat d'una societat*, Barcelona, Editorial Base.
- SALMAN, Jeroen (2019), «Frail echoes of singing in the streets. Tracing ballad sellers and their reputation in the Low Countries», *Renaissance Studies*, 33/11, pp. 119-135. <https://doi.org/10.1111/rest.12531>
- SEGURA, Joan (1907), *Història d'Igualada*, 1, Barcelona, Estampa d'Eugeni Subirana.
- SERRA, Eva (1999), «Constitucions i Redreç: les Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)» en *Felipe II y el Mediterráneo*, 4, coord. Ernest Belenguier, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, pp. 159-190.
- SHARPE, James (1985), «Last dying speeches: religion, ideology and public execution in seventeenth-century England», *Past & Present*, 107, pp. 144-167. <https://doi.org/10.1093/past/107.1.144>
- SPIERENBURG, Pieter (2009), *The Spectacle of Suffering: Executions and the Evolution of Repression: From a Preindustrial metropolis to the European Experience*, Cambridge, Cambridge University Press.
- TORRES I SANS, Xavier (1991), *Els bandolers (ss. XVI-XVII)*, Vic, Eumo.
- TORRES I SANS, Xavier (1993), *Nyerros i Cadells: Bàndols i bandolerisme a la Catalunya Moderna (1590-1640)*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.
- VALSALOBRE, Pep (1998), «Plec sols poètics catalans dels segles XVI i XVII relatius al bandolerisme. Un inventari», *Llengua & Literatura*, 9, pp. 287-364.
- VALSALOBRE, Pep (2021), «Mass media contra bandolers: "A foc i a sang" o Serrallonga i l'últim plec en català», *Boletín de Literatura Oral*, 4 (extra), pp. 81-126. <https://doi.org/10.17561/blo.vextra4.6331>